

MIRNICS KÁROLY

A népszámlálások és a vajdasági magyarok identitása

A nemzeti kisebbségi sorban élő magyarok politikai, gazdasági, művelődési, valamint demográfiai helyzetének vizsgálatát azok az új folyamatok teszik lehetővé, amelyek 1988-89 után bontakoztak ki Közép- és Kelet-Európában. Korábban majd fél évszázadon át a magyar nemzeti kisebbségek helyzetét valamennyi szocialista országban – így Jugoszláviában is – kizárólag belügyként kezelték. Gyanakvással fogadták az anyaország érdeklődését saját nemzeti kisebbségei iránt, és már a pusztán érdeklődést is a belügyekbe való beavatkozásnak minősítették. Az ilyen politikai légkör nem kedvezett (és még ma sem kedvez) a nemzeti kisebbség demográfiai, jogi, politikai stb. vizsgálatának. Sajnos még mindig elképzelhetetlen, hogy a magyar nemzeti kisebbség helyzetét az anyaország és a kisebbségek országainak képviselői közösen vizsgálják meg akár politikai, akár pedig tudományos és szakértői szinten. Pedig egyedül csak az ilyen viszonyulás nyújthatna teljes látóképet a helyzetről, és világíthatna meg valamennyi problémát. Végére csakis az ilyen közös hozzáállás során születhetnének megbízható ajánlások a politikai rendezéshez; minden bizonnyal több kölcsönös bizalmat és megértést nyújthatna a megoldások felkutatásához, mint eddig.

Az európai közösségi folyamatok lassú, de mindinkább tapasztalható megnyilvánulása és kibontakozása folytán érvényét veszti az az eddigi szemlélet és viszonyulás, hogy a nemzeti kisebbségi kérdéskomplexum továbbra is az illető országok belügye maradhat, amelybe sem a nemzetközi szervezetek és testületek, sem az anyaország nem avatkozhat bele. A nyitott, a légiesedő határok melletti kiállás a nemzeti kisebbségi kérdéskomplexumot az anyaország és a nemzeti kisebbségek országai közös érdekű feladatként fogja fel; a közös érdekeltégű hozzáállást szorgalmazza.

Ilyen értelemben elsőrendű jelentőséggel bírna, ha a nemzetközi jogi okmányokban elismernék és ismételten szorgalmaznák:

a) az anyaországnak azt a jogát, hogy sokoldalú és teljes statisztikai információt kapjon attól az országtól, amelyben a nemzeti kisebbségek élnek, és teljesen szabad statisztikai, demográfiai és szociológiai kutatásokat végezhesen a nemzeti kisebbségek soraiban;

b) a nemzeti kisebbségeknek azt a törvényesített (és nemzetközileg is megerősített) jogát, hogy önmagáról demográfiai és szociológiai jelentőségű adatokat gyűjtsön; ilyen jellegű adatbankot szervezzen és tartson fenn akár állami segítséggel;

c) az eddig összegyűjtött statisztikai és demográfiai adatok és kutatások hozzáférhetetlen eredményeinek hozzáférhetővé tételét az anyaország és a kisebbség számára.

Lehetetlen lesz magasabb szinten odahatni a magyar nemzeti kisebbség fejlődésére, vagy megmaradását akárcsak elősegíteni a kisebbségi statisztika és más információs anyag szabad áramlása és felhasználásának lehetővé tétele nélkül. Sok új információra lenne szükség ahhoz, hogy ajánlások szülessenek a minőségi változásokhoz abban a kisebbségi helyzetben, amely eddig rombolón hatott magára a kisebbségi tudatra.

A nemzeti hovatartozás fogalma a jugoszláv statisztikában.

A szocialista Jugoszlávia törvényalkotása világosan megkülönböztette egymástól a nemzet és az etnikai csoport fogalmát. A nemzet fogalmát kizárólag a jugoszláv szövetséget alkotó és államalkotó népek viszonylatában használták (szerbek, horvátok, montenegróiak, szlovének, macedónok és nemzeti meghatározottságú muzulmánok). A nemzetiség fogalmát a környező országok (nemzetállamok) Jugoszláviához csatolt részein élő kisebbségek értelemben használták (ezek az albánok, magyarok, csehek, olaszok, törökök, románok, szlovákok,

ruszinok). Az etnikai csoport megnevezés a vlahokra (hegyi lakos oláhokra) és a cigányságra vonatkozott.

A népszámlálási kérdőívek a demográfiai statisztikai kimutatások keretében (születési, halálozási, házasságkötési és elválási űrlap) tartalmazták a nemzeti-nemzetiségi hovatartozást is, mint az egyénre jellemző, identifikációs adatot, a nemzeti-nemzetiségi hovatartozást szabad elhatározás és akaratnyilvánítás alapján írták be a kérdőívbe. A 10 évnél, illetve 15 évnél fiatalabb gyerekek esetében a nemzetiségi hovatartozást a szülők határozták meg, és a szülők döntése került a kérdőívbe. A nemzeti-nemzetiségi hovatartozást, mint a lakosra jellemző adatot, valamennyi háború utáni népszámlálási kérdőív tartalmazta, s ennek kinyilvánítása természetesen szubjektív jellegű volt, a válasz kiértékelése és osztályozása viszont az alkotmányos és jogi rendszerű rangsoroláson alapult. A választ szubjektív jellegűvé az tette, hogy egyszerű személyi kijelentésen alapult, és semmilyen okmánnyal nem volt ellenőrizhető.

Az alkotmány 170. szakasza értelmében erre a kérdésre nem volt kötelező a válasz. A fentiek miatt egy-egy emberöltő alatt a nemzetiségi hovatartozás így meg is változhatott (mint ahogy nagyon gyakran és igen sok esetben meg is történt); az egyik népszámlálás alkalmával vallhatta magát az egyén ennek, a másikonál annak.

Az 1948., 1953. és 1961. évi népszámlálás alkalmával a 10 évnél fiatalabb, az 1971., 1981. és 1991. évi népszámlálás alkalmával pedig a 15 évnél nem idősebb gyerekek nemzetiségét a szülők határozták meg. Ha valaki két nemzetiségi hovatartozást jelölt meg, a két adat közül minden népszámláláskor következetesen az elsőt osztályozták, kódolták. Az anyanyelvre vonatkozó személyes kijelentést általában úgy fogadták el, ahogyan a kijelentés megtörtént. Aki viszont gyermekkorától kezdve két nyelvet beszélt, annak 1981-ben mind a kettőt anyanyelvként (pontosabban a családban használt nyelvként) ismerték el. A többi népszámlálás alkalmával mindig az első bejegyzett nyelvet kódolták.

Az 1948-tól 1991-ig lebonyolított népszámlálások módszertana csak részben hasonlítható össze a két világháború közötti (1921. és 1931. évi) népszámlálással. 1921-ben ugyanis a népszámlálási kérdőív nem tartalmazta a nemzetiségi hovatartozásra vonatkozó személyi adatokat, felkerültek viszont a kérdőívre az anyanyelvre és a vallási felekezetre vonatkozó adatok. Az 1931. évi népszámlálás már tartalmazta a nemzetiségi hovatartozásra vonatkozó megjelölést (az anyanyelvet és a vallási felekezetet is), ezeket az adatokat azonban sohasem hozták nyilvánosságra. Ennek a népszámlálásnak ismeretlenek a nemzetiségi vonatkozásai. Az 1971. évi népszámlálásnak az anyanyelvre vonatkozó adatait a Vajdaságban kezdetben titkolták, később megsemmisítették.

Az 1921. évi népszámlálás adatai szerint a mai Vajdaság területén az anyanyelvi hovatartozás alapján 371 006 magyar volt; 1931-ben 377 038.

Még néhány módszertani utasításra kell felhívni a figyelmet. Az 1948-as bejegyzett adatokat felülvizsgálták: a területi meghatározást tartalmazó feleleteket nemzetiségi hovatartozással határozták meg. Az 1953-as népszámlálás alkalmával a számlálóbiztos köteles volt megállapítani a következőt: ha valaki nem nyújtott adatot nemzetiségi hovatartozásáról, elsősorban arról, hogy milyen származású – délszláv-e vagy más –, a számlálóbiztos ezt szorgalmazta. Aki ugyanis nem jelölte meg pontos délszláv hovatartozását, azt jugoszlávként sorolták be, egyéb, esetekben nemzeti hovatartozásukat illetően a „meghatározatlan” vagy „ismeretlen” kategóriába kerültek. Az 1961. évi népszámláláskor a számlálóbiztosok külön is felhívták erre a lehetőségre a figyelmet, és sugallták ezt a meghatározatlan jugoszláv hovatartozást. Az 1971-es népszámláláskor azután bevezették az új modalitást: hogy a polgárnak alkotmányos joga van jugoszlávnak maradni. Ezáltal három új kategória keletkezett azok számára, akik nem közölték nemzetiségi hovatartozásukat: a nem nyilatkozott, a nemzetek és nemzetiségek feletti jugoszláv és a területi meghatározottságú. Amíg tehát 1971-ig a meghatározatlan jugoszláv kategóriába a

délszláv eredetűeket sorolták, ettől kezdve a jugoszlávok közé már nemcsak a délszláv eredetűek kerültek, hanem főként nemzetiségi származásúak. Az 1971-1981-es időszakban elképesztő méreteket öltött a „jugoszlávnak lenni” állam- és kommunista párti propaganda. Ez volt a háború utáni fejlődés titói „aranykorszaka”: a látszatjólét és az életszínvonal irigylésre méltó volt a környező szocialista országok helyzetéhez viszonyítva. Az 1981-1991 közötti időszakban még tovább erősödött a „jugoszlávnak lenni” propaganda („Tito – mi vagyunk”, „Tito után – Tito” jelmondatok mindennapos agyba sulykolása).

Az 1981. és 1991. évi népszámlálás módszertanában nem eszközöltek nagyobb módosítást sem a nemzeti hovatartozás kinyilvánításánál, sem osztályozásánál. A „jugoszláv” kategóriát „felfuttatták”. Az elképesztő (ám akkor még békés jellegű) méreteket öltő propaganda és az ámitás hatására a statisztikai eredményekben óriási számú jugoszláv jelent meg. Az 1991-es népszámlálást megelőző események már arra figyelmeztettek, hogy egyedül Szerbia az igazi szószólója a jugoszláv érdekeknek; mindenki más szeparatista és szecesszionista. A népszámlálás ebben a megfélemlítést és rettegést hordozó hangulatban bonyolódott le a Vajdaságban is. A háború közvetlenül a népszámlálás kezdete előtt robbant ki. Már nagyban folyt a mozgósítás, az önkéntesek toborzása, „a gyenge nép” (az asszonyok és gyermekek) átköltöztetése biztonságos helyre, hogy kezdetüket vegyék a nagyobb méretű háborús hadműveletek és harci cselekmények.

Az 1991. évi népszámlálás lebonyolításakor a Vajdaságban számos nemzetközi ajánlást megszegtek vagy egyszerűen figyelmen kívül hagytak, s ez tovább erősítette a népszámlálás körüli amúgy is nagyszerb nacionalista hangulatot.

A népszámlálási kérdőívet, az utasítást, a módszertani anyagokat, a népszámlálás népszerűsítésére vonatkozó anyagokat nem nyomtatták ki a nemzetiségek nyelvén. Ehelyett a nemzetiségek nyelvén csupán magát a kérdőívet sokszorosították egy példányban a számlálóbiztos számára (ha netán szüksége lenne rá, legyen mit felmutatni).

A számlálóbiztosok és területfelelősök között nem (vagy alig) volt nemzetiségi. Ez különösen vonatkozik a vegyes lakosságú helységekre.

A községi és összeírási bizottságokban (községi szinten és attól lefelé) szinte nem is volt magyar; a népszámlálási bizottságokban nagyszámú egykori harcos, a hírhedt társadalmi, önvédelmi és honvédelmi bizottságok tagjai kaptak helyet. Az ő szemléletük nyomta rá bélyegét a felkészítő tanfolyamokra. Ők minden esetben kiemelték a nemzetiségi hovatartozás jelentéktelenségét, bár ehhez látszólag nem kaptak semmilyen felsőbb utasítást. Befolyásolták az összeírókat azáltal, hogy állandóan felhívták a figyelmüket a „jugoszlávnak lenni” kategória fontosságára.

A háború utáni népszámlálásoknak nagyon sok más érdekes vonatkozásuk van a többi népesség nemzetiségi hovatartozását illetően is. Gondolok itt elsősorban a macedónok, a muzulmánok, a bunyevácok, a sokácok, a csehek, az ukránok stb. adatainak osztályozására és feldolgozására.

A Vajdaság közigazgatási szerkezete és településhálózata

A Vajdaság településszerkezete nagyváltozáson ment keresztül az 1910-es népszámláláshoz viszonyítva. Akkor még létezett számos tanya, törpetelepülés, uradalmi birtok. Ezek egy részét még az első világháború után széttelepítették, más részét viszont felfejlesztették. A meglévő települések új telekkönyvezése és felosztása útján teljesen új településeket hoztak létre. Ezek a következők voltak (a település neve után zárójelben a községi hovatartozást jelöljük):

Bagremovo (Bácstopolya), Veliki Salaš (Apafin), Vršacki ritovi (Versec), Völgyes (Doline) (Kanizsa), Zimonjic (Kanizsa), Kisbosznia (Mala Bosna) (Szabadka), Kispiac (Male Pijace) (Kanizsa), Obornyacska (Ada), Orom (Kanizsa), Selište (Kishegyes), Oromhegyes

(Kanizsa), Srednji Salaš (Bácstopolya), Sterijino (Ada), Törökfalu (Utrine) (Ada), Csenej (Újvidék), Supljak (Szabadka), Kishomok (Mali Pesak) (Szabadka).

Ezekbe a helységekbe főleg vajdasági szerbeket telepítettek.

Kizárólag szerb nemzetiségű telepesek (vagy ahogyan akkor nevezték és ma is hívják őket: kolonisták) kerültek a kifarcellázott, feldarabolt magyar nagybirtokokból létrehozott településekbe. 1921-1931 között ugyanis (miután véghezvitték az úgynevezett földreformot, amelyből kizárólag a szerbek részesültek) az ország belső és déli részeiből nagyszámú szerb népet telepítettek át Bácskába és Bánátba. Ezek voltak a következők: Banatski Sokolac (Plandite), Banatsko Karadordevo (Begaszentgyörgy), Banatsko Višjicevo (Begaszentgyörgy), Backi Sokolac (Bácstopolya), Vojvoda Stepa (Csernye), Velebit (Kanizsa), Velika Greda (Plandište), Velike Livade (Magyarcsernye), Veternik (Újvidék); Višnjevac (Szabadka), Dšanovo (Szabadka), Zarkovac (Ruma), Karadordevo (Bácstopolya), Kočićevo (Bácstopolya); Kupinik (Versec), Lipar (Kúla), Kisbelgrád (Mali Beograd) (Bácstopolya), Mileševo (Becse), Mičunovo (Bácstopolya), Újcservenka (Kúla), Novi Vladimirovac (Alibunár), Njegoševo (Bácstopolya), Oreškovic (Bácstopolya), Podlokanj (Törökkanizsa) Putnikovo (Kovačica) Raštine (Zombor), Svetičevo (Bácstopolya), Szöreg (Újvidék), Stajicevo (Zrenjanin), Stepanovićevo (Újvidék), Tankošičevo (Újvidék).

A telekkönyvezésben, illetve magában az erre vonatkozó jogalkotásban egészen a hatvanas évek kezdetéig rendezetlen állapot uralkodott. A település fogalmának különböző értelmezése volt, s ennek következtében az 1948-as népszámlálásban is számos település részét különbözőképpen mutatták ki. Amikor nyilvánvalóvá váltak az 1948-as népszámlálásban elkövetett tévedések, az 1953-as népszámlálás módszertanában a település fogalmának meghatározásához a következő definíciót használták: „A település saját megnevezéssel rendelkező antropológiai területi egység (attól függetlenül, hogy hány házból áll).” Természetes, hogy ezáltal nem vált teljesen érthetővé, hogy mi a különbség a helység és a része között. A később alkalmazott definíciók már pontosabbak: „A település minden saját megnevezéssel rendelkező lakott helyiség, azzal, hogy önálló településnek van saját területe (határa), a nem önálló település (vagy a település része) pedig az önálló település területén (határán belül) helyezkedik el.” Ennek ellenére az 1953-as népszámlálás sem tisztázott bizonyos kérdéseket. Csak 1959-ben állapították meg egyértelműen a települések határát a statisztikai kataszter megszigorításával. Ezzel megakadályozták azt is, hogy bármely település határát két részre metsze a statisztikai kor határa.

A Vajdaságban a következő volt a települések száma az egyes háború utáni népszámlálások idején:

	1948	1953	1961	1971	1981	1991
A települések száma	529	443	451	451	451	456

A települések névváltoztatásával itt lehetetlen foglalkozni, mert ez 1945 óta állandó folyamat volt. Nem kevésbé jelentős politikai-közigazgatási változások mentek végbe az egyik népszámlálástól a másikig. Szükséges viszont megemlíteni Vajdaság tartományának mint területi egységnek a közigazgatási-politikai módosítását. Már közvetlenül az 1948-as népszámlálás után a pancsovai járáshoz tartozó Borcát és Ovcát elcsatolták a Vajdaságtól. Az 1953-as népszámlálás után Batajnica, Becmen, Boljevci, Dobanovci, Jakovo, Petrovci, Progar, Surcin és Ugrinovci településeket (amelyek korábban a zimonyi járáshoz tartoztak) a szűkebb értelemben vett Szerbiához csatolták. Ugyanakkor mintegy kárpótlásul a Vajdasághoz csatolták Mačvanska Mitrovica, Nočaj, Radenkovic, Ravnje és Salaš Nočajski településeket, amelyek korábban a központi Szerbia mácsvai járásához tartoztak. Az 1953-as népszámlálás után a bánáti Molint (Tóbától délre) széttelepítették.

A népszámlálási adatok megjelentetése

Az egyes népszámlálásokra vonatkozó adatok megjelentetése 1948-tól 1991-ig nagymértékben megváltozott. Az össznépeségre vonatkozó adatok mennyisége megnövekedett. Az 1981-es népszámlálás adatait 196 táblázatban dolgozták fel, ebből azonban nagyon keveset jelentettek meg és tettek hozzáférhetővé kiadvány formájában. A táblázatok legnagyobb részét úgynevezett mikrofilmeken őrzik. Az 1991-es népszámlálásra vonatkozó adatokat 1994-ig 250 táblázatban tervezik összefoglalni. Ebben az óriási mennyiségű adatban – figyelembe véve, hogy a volt Jugoszlávia soknemzetiségű ország volt – viszonylag kevés a nemzetiségek szerinti adatfeldolgozás. A nemzetiségekre vonatkozó adatok elégtelensége és nem kielégítő módon való feldolgozása nagymértékben hozzájárult Jugoszlávia felbomlásához. Az információk hiánya ugyanis nemcsak valós, de nagyon gyakran minden reális alapot is nélkülöző, ám állandó nemzetiségi félreértésekre és villongásokra adott okot. Az adatok közel sem világítják meg azokat a társadalmi-gazdasági különbségeket, amelyek az egyes nemzetiségi csoportok állapotában és fejlődésében előálltak. Itt elsősorban azoknak az adatoknak a hiányára gondolok, amelyek segítségével nyilvánvalóvá és láthatóvá válhatott volna az egyes nemzetiségeknek a termelésben betöltött szerepe, valamint az államapparátusban, a közhivatalokban, a foglalkoztatásban stb. elfoglalt helye. Ami a háztartásokról, a lakásokról és a mezőgazdasági birtokokról szóló adatokat illeti, ezek egyáltalában nem kerültek nemzetiségi megvilágításba egyetlen népszámlálás alkalmával sem. Mivel gyakorlatilag minden társadalmi és gazdasági folyamat állami és pártigazgatási ellenőrzés alatt volt, e mulasztásnak a súlya most utólag érezhető igazán, amikor is világosan meg kellene határozni a nemzetiségi törésvonalak jellegzetességeit, mibenlétüket s általában létezésüket.

Az 1981-es népszámlálásból csupán egyetlen adat – a nemzetiségi hovatartozás – jelent meg helységenként. Ez nem tesz lehetővé semmilyen tervezést a nemzetiségi politikában. Ha bármilyen komolyabb nemzetiségi politika folyt volna, legalább a leglényegesebb kontingenseket meg kellett volna jelentetni helységenként. Például a nemzetiségek korcsoport szerinti kimutatását helységenként, mert ez nélkülözhetetlen a különböző tannyelvű iskolák megtervezésénél. Ilyen adatokat viszont nem hoztak nyilvánosságra, holott szükségességükről számos jelzés érkezett. A legtöbb nemzetiségi vonatkozású adat megjelentetési szintje vagy köztársasági-tartományi, vagy községi.¹

A népességmozgalom statisztikája

A születési, halálozási, illetve házasságkötési vagy válási adatok bejegyzésénél az anyakönyvi hivatalok kötelezően feltüntetik a nemzetiségi hovatartozást. A kérdőíveken, bejelentő lapokon a nemzetiségi hovatartozás megállapításának módszertana azonos a népszámlálásával. A születéseknél mind a két szülő nemzetiségét beírják. Ennek ellenére eddig még soha sem adtak közre olyan statisztikai-demográfiai feldolgozást, amelyből látható lenne, hogy a gyermek azonos nemzetiségű családban vagy vegyes házasságban született-e. A feldolgozást hosszú éveken keresztül az apa nemzetisége szerint jelentették be, majd később váratlanul áttértek a születéseknek az anya nemzetisége szerinti kimutatására. Természetesen nagyon érzékeny dolgokról van szó. Azáltal ugyanis, hogy akár az anya vagy az apa, akár mindkét szülő nemzetisége szerint történik a feldolgozás, még semmi közelebbit nem tudunk meg a gyermek nemzetiségéről. Minden kombináció a Vajdaságban élő valóságot tükrözi.² Az, hogy a gyermek milyen nemzetiségű lesz, sokkal később dől majd el, amikor a gyermek már felnőtté válik. Amíg a népszámlálás alkalmával a 15 évnél fiatalabb gyermekek nemzetiségét a, szülőknek kötelezően meg kell határozniuk, a gyermek

születésekor ezt nem kérik tőlük. (Ekkor a gyermek nemzetiségét ők – a szülők – nem határozzák meg, holott ugyanezt később meg kell tenniük a számlálóbiztos előtt.) Ez olyan abszurdum, amelyből kifolyólag sok tekintetben ellenőrizhetetlenek a népszámlálás eredményei is. Nyilvánvaló, hogy az is a cél.

Ilyen nehézségek természetesen nem merülnek fel elhalálozás, házasságkötés vagy válás esetén a nemzetiségi hovatartozás megállapításakor, hiszen ezek az adatok valóban az illető személyére jellemzőek, és az adott pillanatban egyértelműek. Ezeknél az eseményeknél pontosan bejegyzik a nemzetiségi hovatartozást.

Mi következik az ilyen módszertani hozzáállásból a magyar nemzeti kisebbségre vonatkozóan? Az elhalálozások száma az utóbbi években 50 százalékkal is meghaladja a születések számát a vitális statisztikában. Ha megvizsgáljuk, hogyan alakul az elhalálozási mutató a többi vajdasági őshonos népesség (horvát, szerb, szlovák, ruszin) népcsoportoknál, azt látjuk, hogy egyik esetben sem tapasztalható még megközelítőleg sem ilyen nagy elhalálozási arány. (Valószínű, hogy a helyzet nem ilyen lehangoló a vajdasági magyarság esetében, csak hiányzik a pontos kimutatás.) A halálozási mutató azért haladja meg ilyen arányban a születési számot, mert csak az anyák nemzetisége szerint mutatják ki a születéseket. A népszámlálás családra vonatkozó adatai arra utalnak, hogy azokban a vegyes házasságokban is, ahol az apa nemzetisége magyar, nagyszámú gyermek fogja a későbbiekben magyarnak vallani magát (még akkor is, ha az anyanyelve nem magyar). Ezzel nem akarjuk elfedni a magyarság rossz korösszetételéből eredő törvényszerű következményeket, mert ezek igen súlyosak. Ám a vegyes házasságokban született gyermekek helyes statisztikai besorolása és kimutatása pontosan megvilágítaná a súlyos helyzetet, és volna mód az enyhítésére. Mi azt hisszük, éppen ezért nem is nyernek kimutatást.

Arra, hogy miért olyan rossz a magyar kisebbség korösszetétele, egy másik statisztikának kellene rávilágítani.

A kivándorlási statisztikák

Jugoszláviában már tettek közzé olyan adatokat, amelyek bizonyos információt szolgáltatnak az állampolgárságról való lemondásról és a kivándorlásokról. Ezek azonban nem megbízható értékűek, mert hiányzik egyik fontos vonatkozásuk, a nemzetiségi mutató. Ez államtitkot képez. A téma fontosságára utal, hogy a nemzeti kisebbségek még akkor is könnyen megkapták a kivándorlási engedélyt és az állampolgárságból való elbocsátást, amikor az szinte elérhetetlen volt a szerbeknek.

Csaknem az egész, két háború közötti, valamint a második világháború utáni időszakban állandó, folyamatos és nagyarányú volt a magyarság kivándorlása Észak-Amerikába és Nyugat-Európába. Ezt a mindennapi élet jelenségei bizonyítják a legjobban. A kivándorlók száma az etnikai belháború következtében legújabbban a menekültekkel is növekedett. Az otthonukat elhagyók egy része Magyarországra távozott, sokan pedig a nyugat-európai országokban kerestek oltalmat. Újabban mind nagyobb számú menekült kér bevándorlási engedélyt a Dél-Afrikai Unióba, Ausztráliába és Dél-Amerikába. Erről a jelenségről Jugoszlávia nem hoz nyilvánosságra megbízható évi jelentést. Pedig e tény horvát vonatkozásának elhallgatása nyomós okként szerepel az etnikai belháborúban.

A kivándorlási statisztika és annak nemzetiségi vonatkozása egyrészt hozzáférhetetlen, másrészt teljesen megbízhatatlanok a népszámlálásoknak az úgynevezett vendégmunkásokra vonatkozó adatai. Ha a vendégmunkással együtt az egész család távozott (ez volt a leggyakoribb eset), nem vették be őket a népszámlálás adatai közé. Ilyen esetekről a jugoszláv konzulátusok jóformán semmilyen nyilvántartást nem vezettek. Jugoszláviában a csonka családoknak csak kis részét írták össze. A módszertani mulasztásokból, de a

kivitelezhetetlenségéből is az következik, hogy foghíjas a külső vándormozgalmakra vonatkozó statisztika. Ezt igazolják a befogadó államok statisztikái is, melyek a Jugoszláviából bevándoroltakról és vendégmunkásokról egészen más adatokat mutatnak ki. Sajnos ezekben sem mindig megbízható a nemzetiségi hovatartozás szerinti kimutatás.

A magyar nemzetiségű vendégmunkások és kivándoroltak számának pontos megállapítása tehát komoly nehézségekbe ütközik. A kivándoroltak és vendégmunkások a fiatal korosztályhoz tartoznak, demográfiai szempontból a legtermékenyebb és legmunkaképesebb korcsoport. Mivel e korosztály tagjai részint végleg eltávoztak, részint pedig ideiglenesen nem tartózkodnak az országban, a vitális statisztikában csökkent a születések arányának a kimutathatósága a halálózashoz viszonyítva.

Szükségesnek tartom hangsúlyozni, hogy az 1991-es népszámláláskor még kevésbé sikerült a vendégmunkások összeírása, mint korábban. Az eltávoztak a mi állampolgáraink, a mi népességünk része. Nem sok ezer – hanem több tízezer magyar nemzetiségű vendégmunkásról és családtagjaikról van szó. Kimutatásuk megkerülése számunkra rossz szándékú politikai mulasztás és pótolhatatlan demográfiai veszteség.

Más statisztikák fogyatékságai

a) Iskolai statisztikák

A vajdasági statisztikai szolgálat 1957 óta rendszeresen vezette az általános és a középiskolai tanulók nemzetiség szerinti kimutatását. Megállapítható, hogy egyetlen egy statisztikai területen sem gyűjtöttek össze annyi adatot a nemzetiségekről, mint éppen az iskoláztatás és a tanügy területén. A nemzetiségi összetétel számos keresztezésben, mind községi, mind tartományi szinten kimutatható. A nemzetiségi összetételt mindenekelőtt keresztezték a tannyelvekkel. Ebből láthatóvá vált, hogy a nemzetiségi tanulók milyen arányban tanultak anyanyelvükön (például a magyar nemzetiségű általános iskolai tanulók 20 százaléka szerbhorvát tannyelvű tagozatra járt; az arány községenként változott). A nemzetiségi tanulókat kimutatták osztály és nem szerint, és ez az adat demográfiai jelentőséggel bírt, mert a népszámlálás alapján nyert iskolaköteles kontingens és az iskolába beírt általános iskolások közötti különbség arra utalt, hogy ezek a gyermekek időközben szüleikkel együtt külföldre távoztak. A tanulók nemzetiségi összetétele megmutatkozott aszerint is, hogy középiskolás szinten milyen szakmát, foglalkozást választottak, és milyen nyelven tanultak stb. Rendszeres volt az adatgyűjtés arról is, hogy hány tanuló részesült anyanyelvápolásban (ha nem anyanyelven tanult, hanem szerbhorvát nyelven), vagy hány iskolás tanulta a környezet nyelvét (hány szerb, horvát stb. tanuló tanult például magyarul). Újabban az 1991/92-es tanévtől kezdve a Szerbiai Statisztikai Intézet váratlanul törölte a kérdőívekből a tanulók nemzetiségi összetételére vonatkozó kötelező adatszolgáltatást. A Vajdaságban megtiltotta az ilyen jellegű adatok összegyűjtését valamennyi statisztikai kutatásban, így az iskolai statisztikákban is. Ezzel mérhetetlen kárt okozott a nemzetiségeknek; lehetetlenné tette számukra, hogy szembesüljenek saját problémáikkal. A nemzetiségi politika alól kihúzta a talajt és a maradéknyi lehetőséget.

Várható, hogy el fogják törölni az egyetemekre beírt és oklevelet szerzett egyetemisták, magiszterek és doktorok nemzetiségi hovatartozására vonatkozó kötelező adatszolgáltatást is. A tanerő összeírását az általános, közép- és főiskolákon és egyetemeken tízévenként végezték. Várható, hogy ezekből a kérdőívekből is kihagyják a nemzetiségi hovatartozást. Megszüntették a bölcsődés, napközis és óvodás gyermekek nemzetiségi összetételére vonatkozó kötelező adatgyűjtést is. A tudomány terén ugyanez várható. Eddig ötvenként értékes információhoz jutottunk arról, hogy milyen a nemzetiségi összetétel a tudományos és kutatómunkában. Várható, hogy ezt is eltörlik.

A nemzetiségi összetételre vonatkozó adatok főként az állami-közigazgatási szervek, illetve a kommunista párt és a Szocialista Szövetség tartományi vezetőségei számára voltak hozzáférhetőek. Külön engedéllyel mások is használhatták őket, ám leggyakrabban nem is tudtak a létezésükről; sokszor a szakemberek is meglepődtek egyik vagy másik adat létezésén.

b) A közművelődésre vonatkozó statisztikák

A közművelődés területén szintén nagyon értékes adatokat gyűjtenek össze, de ezeknek nincs demográfiai jelentőségük. Nemzetiségi nyelvek szerint kísérik a lap-, a folyóirat- és a könyvkiadást, számos párosításban. Jegyzik a színházak, a műkedvelőcsoportok, a művelődési otthonok, a munkás- és népegyetemek számát, valamint hogy milyen nyelven fejtik ki tevékenységüket. Tevékenységüket azonban nem dolgozzák fel külön. A népkönyvtárak könyvállományát nemzetiségi nyelv szerint is kimutatják, de ezt az iskolai könyvtárak esetében megszüntették.

A jugoszláv statisztikai szolgáltatás legmegdöbbentőbb mulasztása a nemzetiségi iskolák címtárainak pontatlansága. Ha például a Szerbiai Statisztikai Hivataltól a magyar tannyelvű általános és középiskolák helységcímtárait kérnénk, nem lenne képes adatot szolgáltatni. A régi helységcímtárakat nem őrzik meg, így nem tudhatjuk, hogy a korábbi időszakokban mely helységekben működtek magyar tannyelvű iskolák, és mikor szüntették meg őket. Sok magyar tannyelvű általános és középiskolát bezártak, és szükséges volna megállapítani, mettől meddig léteztek, mert ez az adat számunkra művelődéstörténeti jelentőségű. Mivel a Statisztikai Intézet ezeket a helységcímtárakat nem őrizte meg, most már csak helyszínelés útján szerezhetők be vagy rekonstruálhatók.

2. Munkaügyi statisztikák

Általában a tízévenként sorra kerülő két népszámlálás közötti ötödik évben történt a társadalmi szektorban foglalkoztatottak összeírása. Ezt az összeírást úgynevezett kis népszámlálásnak is nevezték. A foglalkoztatottak összeírása a vállalatok személyzeti osztályának adatai, okmányai és személyi lapja alapján történt. Ezekben az okmányokban szerepel a nemzetiségi azonosítás is. Különösen az egyetemi, főiskolai és középiskolai végzettségű foglalkoztatottakról vezettek pontos nyilvántartást. A nemzetiségi hovatartozásról szóló adat személyes kijelentés alapján került nyilvántartásba. Az összeírásnál kötelező volt ismét ellenőrizni az adat pontosságát, nevezetesen, hogy időközben nem változott-e meg a nemzetiségi hovatartozás. Ha a foglalkoztatott követelte, hogy változtassák meg nemzetiségi hovatartozását, akkor ez egyszerű kijelentés alapján megtörtént. Ez a statisztika demográfiai jelentőséggel bírna, ha feldolgozták volna a nemzetiségi vonatkozásait is. 1975-ben és 1985-ben azonban csupán egyetlen egy nemzetiségi vonatkozását jelentették meg községi, illetve tartományi szinten, holott a feldolgozás sok ezer oldalas. Közzétették a foglalkoztatottak iskolai végzettségét nemzetiségi hovatartozás szerint.

Adatgyűjtő-joggal rendelkezik a Munkaközvetítő Intézet is. Belső használatra készített kimutatásaiban szerepel a munkanélküliek nemzetiségi összetétele.

Teljesen ismeretlen a magánszektorban dolgozók nemzetiségi megoszlása, mert a rájuk vonatkozó összeírások, kérdőívek nem tartalmazzák a nemzetiségi hovatartozást. Mindebből arra lehet következtetni, hogy a népszámlálás szerinti aktív népesség és munkaképes kontingens nagyságának az ellenőrzése nehézségekbe ütközik.

3. A személyi számmal való visszaélés

A személyi számról és tartalmáról törvény rendelkezik Jugoszláviában a személyi szám nem tartalmazza a nemzetiségi hovatartozást. Amióta azonban kirobbant az etnikai belháború, a válságterületeken (a hadszínterek körül) a személyi számhoz begyűjtik vagy beszerzik a nemzetiségi hovatartozásra vonatkozó adatot is. A nyilvánvaló önkényességnek etnikai rendeltetése van, amely alapul szolgálhat a további megfélemlítésre, elűldözésre, esetleges erőszakos kitelepítésre, lakosságcserére stb. Mindez az intézkedéssorozat két éve van folyamatban, és már eddig is nagymértékben megváltoztatta a Vajdaság egyes vidékeinek etnikai összetételét (elsősorban a Szerémségben).

A vajdasági magyarság népességcsökkenése

Egészen az 1961-1971-es időszakig a magyarság azonosságtudatában nem történt komolyabb törés. Nem rendelkezem ugyan 1971-re vonatkozó adattal (mert megsemmisítették), de az 1961-es jugoszláv népszámlálás adatai azt bizonyítják, hogy az 504 369 magyar nemzetiségű lakos közül 493 946 a magyart tartotta anyanyelvének is (az eltérés mindössze 2 százalékos). Ugyanakkor 7465 más nemzetiségű személy (elsősorban horvát, majd szerb és elvéve besorolatlan jugoszláv) szintén a magyart tartotta anyanyelvének, pedig már ekkor is jelentős volt a vegyes házasságok száma. Ennek ellenére ekkor még nem távolodott el jelentős mértékben egymástól az anyanyelv és a nemzetiségi hovatartozás. A gyökeres fordulat ezután állt be.

A következő időszakban olyan erős propaganda-hadjárat alá vették a nemzetiségeket, főként pedig a vegyes házasságban élő magyarokat, hogy változtassák meg a maguk vagy gyermekük nemzetiségét, hogy teljesebb elnyomorították az önazonosságtudatot. Eszerint a nemzetiségi családokban természetellenes, ha a gyermek egyik vagy másik szülője nemzetiségét viszi tovább, vagy ha az egyik vagy másik szülővel azonosul, s az a természetes, ha jugoszlávnak vallja magát. Elképesztő manipuláció indult meg a nemzetek fölötti jugoszláv tudat kialakításában; voltaképpen kikényszerített, erőszakos asszimilációt hajtottak végre. A Jugoszláv Kommunista Párt nemzetiségi politikájában ezen az ideológiai célon kívül nem is volt más feladat: ideológiai módszereket kidolgozni, ezekre magyarázatot adni, és elfogadtatni a tömegekkel. Emögött azonban a legrejtettebb nagyszerb törekvések bújtak meg. S mire ez az országban nyilvánvalóvá vált, etnikai belháborús hangulat állt elő. Bár Tito odavetette a nemzeti kisebbségeket a nagyszerb törekvéseknek, csak hogy megmentse a délszláv népek egyetértését, és lecsillapítsa a nagyszerb étvágyat, intézkedése nem járt eredménnyel.

A szerb igények és aspirációk, a domináció és hegemonia mindig is a jugoszlávság mögé bújt, hogy vonzó és elfogadható legyen. Most, hogy folynak a háborús hadműveletek, most is minden az állítólagos jugoszláv érdek jegyében történik, holott mindenki előtt nyilvánvaló, hogy másról van szó.

Ahogy ránehezedett a magyarságra a kierőszakolt asszimiláció súlya, egy növekedett vele szemben az ellenállásnak is egy különös formája: a diaszpóra, a külső vándormozgalom, a külföldi munkavállalás. Mindebben azonban a szociális nyomor elkerülésének vágya is közrejátszott. Számos szerb társadalmi réteg az előző háborúban szerzett előjogokat élvezett. Ettől a magyarság meg volt fosztva. Ha ugyanolyan jól akart élni, mint a szerb, önmaga is erőltette a beolvadást, vagy külföldön vállalt munkát. Ebből adódóan 1964-től kezdve megindult a vajdasági magyarság tömeges munkavállalásának folyamata a nyugati országokba.

Röviden vizsgáljuk meg, milyen komponensekből állt a vajdasági magyar népesség száma a népszámlálások szerint:

	1948	1953	1961	1971	1981	1991-es

						előzetes
abszolút szám	428 750	435 217	442 561	423 866	385 356	340 960
össznéesség %-ában	26,13	25,61	23,86	21,71	18,94	16,94

Az 1991-es népszámlálás adatai közül napjainkig még csak a nemzetiségi hovatartozásra vonatkozó jelent meg. Módszertani szempontból teljesebb képet kapunk, ha az 1981-es népszámlálás adatait helyezzük a vizsgálandó homlokterébe. Mi is ez a 385 356 fős magyar népesség? Nem más, mint a Vajdaságban élő állandó magyar népesség. Ezt azok a magyarok alkotják, akiknek az állandó tartózkodási helye a Vajdaság valamelyik helységében, községében (1981. márc. 31. 24 óra) volt, függetlenül attól, hogy az adott pillanatban az illető személy otthon tartózkodott-e vagy távol volt (mert például éppen elutazott, más helységben tanult vagy dolgozott, másutt gyógykezelték, katonaszolgálatot teljesített valahol, vagy börtönben töltötte büntetését stb.). Az állandó magyar népesség felölelte az ideiglenesen külföldön dolgozó magyar nemzetiségű munkásokat és családtagjaikat is. Ezt fontos hangsúlyozni. Amelyik községben volt a magyar nemzetiségű lakos állandó tartózkodási helye, ahhoz a községhez csatolták; annak a községnek a területén levő helység állandó népességét alkották amelyből kivándoroltak vendégmunkásnak. (Vendégmunkásnak azt a jugoszláv állampolgárt tekintik, aki megtartotta állampolgárságát, de külföldi munkaadónál dolgozott.)

Az 1981-es népszámlálás a magyar nemzetiségű vendégmunkások és családtagjaik számát 13 000 főben állapította meg. Az én felméréseim azonban azt mutatják, s ezt egyik tanulmányomban publikáltam is, hogy számuk összehasonlíthatatlanul nagyobb lehetett.

Helyes-e a módszertani hozzáállás, amely a vendégmunkásokat és a velük együtt külföldön tartózkodó családtagokat az állandó népességbe beszámítja? Mindenképpen. Helyes még akkor is, ha tudjuk róluk, hogy csak nehezen és lassan térnek vissza. (1971–1981 között mindössze 4713 fő költözött haza.) Legnagyobb részük ugyanis, bár annak idején ideiglenesen távozott, mégis örökre külföldön marad. E tekintetben a jövőben sem várható változás. Végső eredményében és következményében ezek a folyamatok irreverzibilisek. A második nemzedék egy része ugyan még részesül anyanyelvápolásban, de idegen tannyelve iskolába jár. A vendégmunkások azonban még mindig országunk állampolgárai, és érzelmileg is kötődnek az itteni magyarsághoz. Erről számtalan tapasztalatot szereztünk.

Ugyanakkor azt látjuk, hogy a 385 356 magyar nemzetisége lakos közül csak 350 403-nak volt magyar az anyanyelve, 33 625-é pedig szerbhorvát. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy ez a 33 625 fő nem tudott magyarul. A népszámláláskor ugyanis úgy tették fel a kérdést, hogy milyen nyelvet használ a családban, s a válaszok közül az elsőt kódolták. Ez a tény elfedheti a fenti csoport részleges kötődését a magyar etnikumhoz is, vagy legalábbis a kultúrájához. Ezeknek a száma elérhette akár a tízezret is.

Tekintettel arra, hogy 369 965-en magyar anyanyelvűnek jegyeztették be magukat, ebből is következik, hogy 12 272 fő jugoszlávnak vallotta magát. Tagadhatatlan, hogy a jugoszláv nemzetiség kifabrikálása volt e kor nagy manipulációja. Állami és pártokmányok szóltak arról, hogy éppen azért kell szorgalmazni a jugoszlávságot, mert így simább lesz, és vonzóbbnak tűnik majd a beolvadás, az integrálódás (voltaképpen a szerb társadalomba), mintha közvetlenül történne. Vagyis a szerb társadalomba való beolvadás a jugoszláv társadalomba való integrálódás útján történik, mivel ez vonzóbbnak tűnik (és tűnt is) a kisebbségek előtt. (A szerb kultúra ugyanis nagyon patriarchális központú, ortodox értékrendszerű, pravoszláv jellegű.) A kisebbségi és a szerb kultúra között számos jellegzetes különbség van.

Ha számba vesszük azoknak a tényezőknek a kölcsönhatását, amelyek pozitív vagy negatív irányban befolyásolják a vajdasági magyarság számát, megállapíthatjuk: ha a

vajdasági magyarok számáról akarunk beszélni, semmi esetre sem indulhatunk ki a 350 403 főből, amely szám a magyar nemzeti hovatartozás és a magyar anyanyelv metszőpontját képezte. A vajdasági magyarság számos asszimiláló tényezőnek volt kitéve. Ebből következően mindenkit figyelembe kell venni, aki valamilyen módon ragaszkodik vagy a magyar nemzetiségi hovatartozásához, vagy a magyar kultúrához. Ilyen értelemben elmondható, hogy a vajdasági magyarok (vagy részben magyarok, de a magyar kultúrához mindenképpen ragaszkodók) száma ott lehetett a 380-390 ezer fő körül. Ez a népességi mutató 1991-re 349 960 főre csökkent. Ez a szám ugyancsak tartalmazza az előzőleg említett tényezőket. Tovább erősödött a külső vándormozgalom, az asszimiláció és a negatív előjelű depopulációs népmozgalom (csökkenő születésszám és növekvő halálozás stb.).

Amíg azonban a magyarországi társadalomban főleg a vitális-népmozgalom (elsősorban a születésszám) befolyásolja az összes többi demográfiai folyamatot (elsősorban a vándormozgalmat), addig a vajdasági kisebbségi társadalomban ez fordítva van: mindenekelőtt a kivándorlás és az asszimilációs folyamat határozza meg a vitális folyamatokat. Nem azért alacsony vagy alacsonyabb a születések száma, mint a magyarországi, mert a vajdasági magyarok nem akarnak gyermeket, hanem mert a szülőképes korcsoport nagy része 1964–1991 között külföldre távozott vendégmunkásnak, vagy végleg kivándorolt, s ezt a jugoszláv statisztika vagy nem volt képes kimutatni, vagy nem is akarta. Köztudott, hogy miután a volt Jugoszláviában kitört az etnikai belháború, újabb 20–5 ezer magyar nemzetiségű kért külföldön menedékjogot. Ezek többsége katonaköteles fiatal, és szintén a fiatal szülők korcsoportjához taftozik. Csak a későbbiekben tudjuk meg, hogy ideiglenes menedékről van-e szó, vagy a külföldön tartózkodás állandósul-e, ami már a kivándorlással lesz egyenlő. A vajdasági magyarság nagy megpróbáltatásnak van kitéve; sorsa nagyon nehéz, jövője veszélyeztetett és most már bizonytalan.

A településszerkezet és a kisebbségi népességcsökkenés összefüggései

Magyarország és Jugoszlávia között a határokat 1922-ben véglegesítették. Az elmúlt 70 év alatt a Vajdaság etnikai településszerkezete teljesen megváltozott. A Vajdaságba passzív vidékekről 500 000 hegyi lakos szerbet telepítettek be, ugyanakkor örökre száműztek több mint 500 000 németet. A vajdasági magyarokat is ki akarták telepíteni: ezt tervezték, de ehhez elmulasztották a megfelelő történelmi pillanatot. Ma a magyarság a Vajdaság 45 községe közül hét községben még mindig abszolút többségben van (hat Bácskában, egy pedig a Bánátban). Szabadkán a magyarok 43 százaléka relatív többséget alkot. A hat bácskai községben, ahol abszolút többségben vannak, a magyarok 37 százaléka él. (Ezen a területen a lakosság 30 százaléka nem szerb. Számuk így oszlik meg: 33 000 szerb, 5000 montenegrói, 9000 jugoszláv; soknak közülük az anyanyelve is magyar.) A vajdasági magyarok 20 százaléka a szabadkai községben él. A hat bácskai községben, ahol a magyarok abszolút többséget képeznek, és Szabadkán, ahol relatív többségben vannak, a magyarok összesen 56 százaléka él (ezen a területen is a lakosság 42 százaléka nem magyar: 55 000 szerb, 35 000 horvát stb.).

A Vajdaság 463 helysége közül 81-ben a magyarok ma is többségben vannak. Itt 212 000 magyar él (a magyarok 55 százaléka). A 81 helység közül 47 helység azokban a községekben található, ahol a magyarok abszolút vagy relatív többséget alkotnak. A többi 34 helységben 55 000 magyar él (ezek közül két helység a Szerémségben, 24 Bánátban, 8 Bácskában van). A 81 magyar többségű helység közül 63-nak kevesebb a magyar lakossága 3000 főnél. Csak öt olyan helység van, amelyben több mint tízezer magyar él.

A magyar kisebbséggel szemben nagyjából az összes környező országokban azonos majorizációs módszereket alkalmaztak. Ezeknek a módszereknek az volt a céljuk, hogy ahol még megvolt, ott megbontsák az egységes magyar etnikai térséget; felgyorsítsák a magyar

kisebbség külső és belső vándormozgalmát; a diaszpóra (az etnikai elszigetelődés és szigetekre való szakadás) állapotát idézzék elő. Közismert dolog, hogy amikor már kezdetét veszi a diaszpóra, olyan vitális népmozgalom áll be, amelyet nagyon nehéz megállapítani. Ezt a folyamatot az uralkodó nemzet már könnyen befolyásolja olyan irányba, ahogyan akarja, s ellene szinte nincs is védekezés. Ezután már a látszólag ösztönző populációs intézkedések sem járhatnak eredménnyel. A számos más politikai és demográfiai folyamat ellenhatása ugyanis olyan erős lesz, hogy a látszatintézkedések eleve hatástalanok, s javuló változás többé nem várható. Az uralkodó népnek általában éppen ez is a közvetlen célja. Az a tény, hogy ezek a célok nem mindig valósíthatók meg közvetlenül, hanem csak közvetett módon, magyarázatot ad arra, hogy minden kisebbségekkel szembeni demográfiai politika elfogadható színben akar feltűnni a nemzetközi közvélemény ítélőszéke előtt.

Mint említettem is, a magyar kisebbséggel szembeni majorizáció az uralkodó etnikum részéről jellemző minden országra, ahol a magyarság kisebbségi sorsban él. A majorizáció jelensége aránylag könnyen lemérhető oly módon, hogy a népszámlálási adatokat összehasonlítva megállapítjuk, milyen volt és milyenné vált az uralkodó etnikum aránya az egyes helységekből.

Ez azonban nem elég, ha az anyaország valamilyen kisebbségvédelmi politikát igyekszik kifejteni a környező országokban. A magyar kisebbségek tulajdonképpen Magyarország végvárait jelentik. Magyarország biztonsága elválaszthatatlan kisebbségeinek megmaradásától. Éppen ezért a fennmaradásukat segíteni kell minden módon, még akkor is, ha ezek a lehetőségek most korlátozottak. Ha egyszer Magyarország gazdaságilag erősebb lesz, mint a kisebbség-tulajdonos országok, ha Európában a határok légiessé válnak, számos etnikai folyamat erőszak nélkül is ellenkező irányt vehet, vagy egyensúlyhelyzetbe kerülhet. Magyarország ismét vonzóvá válhat a kisebbségi és a már félig asszimilált tömegek előtt is. A kisebbség-tulajdonos országok ettől tartanak a legjobban, és addig minden demográfiai és etnikai folyamatot véglegesíteni akarnak. Ami most történik a volt Jugoszláviában, etnikai és demográfiai értelemben nem más, mint harc az asszimilálás jogáért; azért, hogy véglegesítsenek bizonyos elkezdett, de még be nem fejezett asszimilációs folyamatokat. Éppen azért a jövőben még nagyobb szükség van a magyar kisebbségekre vonatkozó demográfiai ismeretek elmélyítésére. Szükséges egy minden magyar kisebbséget felölelő adatbank létrehozása; ennek alapján egy összehasonlító elemzés elkészítése. Ezen az úton haladva el kell jutnunk bizonyos általános érvényű következtetésekkig, amelyek sokkal jobban megvilágítják majd a magyar kisebbségek várható asszimilációját, annak ütemét, de ugyanakkor eszközt is jelenthetnek Magyarország kisebbségvédelmi politikája számára.

Égető szükség van tehát egy központi adatbank létrehozására, amely felölelné valamennyi magyar kisebbség következő adatait:

a) a népszámlálásnak a magyarlakta helységekre vonatkozó valamennyi adatát a kisebbségi időszak kezdetétől napjainkig-ahol most élnek, ahol valamikor éltek, de ahol már nincsenek magyarok;

b) adatot minden magyarlakta helység össznépségére vonatkozóan és a magyar népességre vonatkozóan.

Ahhoz, hogy a megfelelő számítógépes feldolgozás lehetségessé váljon, szükséges:

a) a helységek össznépségére vonatkozó (nem magyar és magyar népesség) adatok nagyságrend szerinti csoportosítása. Nagyon sokféle osztályozás készíthető.

b) a dinamikai változások megállapítása az adat legkülönbözőbb klasszifikációjának keretén belül.

Pontosabb ismereteket kell szerezni az asszimiláció dinamikájáról; elsősorban azokról a határértékekről, melyeknél az asszimiláció felgyorsul, amelyeknél már visszafordíthatatlanná válik, és a kisebbség későbbi biztos eltűnésével fenyeget.

Felül kell vizsgálni bizonyos eddigi feltevéseket (megerősíteni vagy esetleg elvetni). Elterjedt az a nézet, hogy ott, ahol a kisebbség aránya 4-5 százalékra csökken, a biztos eltűnés vár rá. Azt azonban nem tudjuk, hogy ez a folyamat a különböző lélekszámú helységekben milyen gyorsan következik be. Egyes nézetek szerint a nagyvárosokban gyorsabban végbemegy a kisebbségek asszimilációja (a nagyváros olvasztótégelyként hat), más nézetek viszont éppen az ellenkezőjét állítják. Akármelyik feltevés a pontos, bizonyítani kell. Nem zárható ki annak a lehetősége sem, hogy az asszimiláció a városokban és a falvakban azonos ütemű.

Valamennyi dilemmának nemcsak kultúrtörténeti, hanem politikai jelentősége is van. A kisebbségvédelmi politika irányát ugyanis a tudományos következtetéseknek megfelelően kell szabályozni. Ezt azért tartom szükségesnek, mert enélkül nem lehet pontos, egyértelmű és megbízható következtetéseket levonni. Rengeteg tényező van kölcsönhatásban. Ha például még rendelkezésünkre is állna helységeként az össznépesség és a magyar népesség általános, középfokú és egyetemi végzettség szerint; a magyar népesség aránya az aktív népességben vagy a mezőgazdasági népességben; a magyar népesség napi migrációja (ingázása); életszínvonalának mutatói (lakásellátottság, a tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottság stb.) – akkor is csak legfeljebb pontosabbá tehetnénk prognózisainkat, de semmiképpen sem adhatnánk megfellebbezhetetlen következtetéseket.

Amikor az asszimiláció nagyságáról van szó, szinte egyenértékűen nagyon sok függ attól, hogy milyen vonzó a napi és a hosszú távú politika; mennyire konvergensek az erkölcsi értékrendszerek, a kultúrtípusok mennyire- közelednek egymáshoz stb. Ennek ellenére egészen biztos, hogy új értelmű következtetésekre lehet jutni, ha a fentiek szerint javasolt demográfiai kutatásokat elvégezzük.

Jegyzetek

1 A magyar nemzetiségre vonatkozóan az 1981-es népszámlálásból a következő adatok jelentek meg kiadványokban vagy mikrofilmen:

Táblázat száma	Adatcsoport	Legalacsonyabb szint
056	Költözés és ideje	Tartományi
069	Külföldön dolgozók korcsoportok szerint	Tartományi
075	Aktív népesség foglalkozás szerint	Tartományi
097	Munkások nem és szakképzettség szerint	Tartományi
Közlöny	Családok	Tartományi
MF 021	Állandó lakhelyű lakosság anyanyelv szerint	Községi
MF 041	Külföldön dolgozók és családtagjaik	Községi
MF 054	Nemzetiségi hovatartozás és anyanyelv	Tartományi
MF 067	Tanulók és egyetemisták iskolaszint és eltartójuk társadalmi rétege szerint	Tartományi
MF 076	Foglalkoztatott aktív népesség társadalmi-foglalkozási réteg szerint	Tartományi
MF 085	Foglalkoztatott aktív népesség nem és iskolai végzettség szerint	Tartományi
MF 096	Munkások nem és iskolai végzettség szerint	Tartományi
MF 097	Munkások nem és szakképzettségi szint szerint	Tartományi
MF 098	Munkások állandó tartózkodási	Tartományi

	hely, munkahely és nem szerint	
MF 099	Állandó tartózkodási helyű munkások munkahelyük, állandó lakhelyük és nemük szerint	Tartományi
MF 105	A 15 éves és idősebb női népesség kor és élő gyerekek száma szerint	Tartományi

2 Például: magyar szülők házasságából magyar gyermek születik; magyar szülők házasságából született gyermek jugoszláv nemzetiségű lesz; a magyar anya, délszláv (szerb, horvát stb.) apa házasságából született gyermek jugoszláv lesz; magyar anya és délszláv (szerb, horvát stb.) apa házasságából szerb, horvát stb. gyermek születik stb.

KÁROLY MIRNICS

CENSUS DATA AND THE IDENTITY OF THE HUNGARIANS OF VOIVODINA

With the help of official statistics on the Hungarian minority in Voivodina (Serbia), the author discusses the importance of supplying statistical information from the point of view of vital activities of the minority group. As this study reveals, various census data have served as significant means of manipulation for assimilationist politics. Changes in the concept of national affiliation, the administrative structure and settlement network of Voivodina, and the publication and withholding of statistical data regarding the movement of peoples have depended on such assimilationist politics. In his theoretically and methodologically significant study, the author offers suggestions with regard to statistical information on nationalities.